

**Aliyeva Elnurə,
"Avey" Dövlət Tarix-
Mədəniyyət qoruğunun
kiçik elmi işçisi**

Tarixi abidələrin qədimliyinə və zənginliyinə görə Qazax rayonu xüsusi yer tutur. Və abidə zənginliyi baxımından bu rayonun ərazisi digər bölgələrlə müqayisədə qazıntı işləri aparən arxeoloqlarımızın dediklərinə görə, burada tapılan bəzi abidələrin müqabilə bütün şərqdə yoxdur. Bu abidələr fonunda bəşəriyyət bütün təkamül prosesi aydın görünür. Mən sizə Qazax rayonunda yerləşən 3 dünya əhəmiyyətli abidələr haqqında məlumat vermək istədim. Bunlardan birincisi Damcılı mağara düşərgəsidir.

Dünya əhəmiyyətli Damcılı mağarası Qazax rayonundakı Avey dağının cənub-şərqində yerləşir. Arxeoloji, həm də təbiət abidəsidir. Tarixi paleolit dövrünə aiddir. Bu mağara yarımdairəvi şəkildədir, qabaq hissəsi açıqdır, bir az dağılıb. Qarşı tərəfdən hündürlüyü 4 m., sahəsi isə 17x27 metrdir. Əhəng qayalıqlarının altındadır. Təbii çatlardan süzülən su damcılarına görə Damcılı mağarası adlanır. Bu ərazidə kəşfiyyət xarakterli arxeoloji tədqiqatlar ilk dəfə 1953-cü ildə keçirilib və 1956-cı ildən etibarən burada üç il ərzində arxeoloq M.M.Hüseynovun rəhbərliyi ilə əsaslı arxeoloji ekspedisiya təşkil olunub.

Damcılı mağarasının önəmli məqamlarından biri də Damcılı bulağıdır. Bulağın inv. 4511-dir. Mağaranın içərisində yerləşir. Yarımdairəsi, qövsvari şəkildədir, qabaq hissəsi açıqdır. Qarşı tərəfin hündürlüyü 4 m.-dir. Təbiətin yaratdığı bu nadir su damcılarını qayaların içindən, suxurların arasından və dağ otlarının yarpaqlarından şəhər, dənə-dənə mirvari kimi süzül-

Damcılı mağarası

Qazax rayonunda dünya əhəmiyyətli abidələr yerləşir

lüb ovucda yığılaraq bulaq olur. Təvandan qopub yağış tək yağın şəfəf damlaların səsi sehrli pıçiltıya bənzəyir. Damcılı yeganə bulaqdır ki, suyu daşlardan süzülüb gəlir. İnsanlar su daşı düzəltməyi də elə Damcılıya baxandan sonra öyrəniblər. Bulaq indinin özündə də yerli camaatın və Qazaxa təşrif buyuran qonaqların istirahət yeridir. Dahi Azərbaycan şairi Səməd Vurğunun dedi ki: "Damcılı bulağı dünyanın 8-ci, Azərbaycanın isə 1-ci möcüzəsidir".

Qazax rayonunun ikinci dünya əhəmiyyətli abidəsi Baba Dərviş yaşayış məskənidir. Qazax bölgəsi ərazisində yerləşən dünya əhəmiyyətli abidə Baba-Dərviş yaşayış qədim məskənidir. Bu abidə Xanlıqlar kəndi yaxınlığında yerləşir. 1958, 1962-ci və 1966-cı illərdə burada arxeoloji qazıntıları aparılıb, müxtəlif tarixi dövrlərə aid çox maraqlı tapıntılar əldə olunub. Ümumiyyətlə, Baba-Dərviş qədim yaşayış yeri silsilə təşkil edən 5 təpədən ibarətdir.

maldarlıq da mühüm rol oynayır. Xırdabuynuzlu heyvanların maldarlıqda üstünlük təşkil etdiyini göstərir. İribuynuzlu heyvanlar isə əkinçilikdə və nəqliyyatda qoşqu qüvvəsi kimi istifadə olunub. Toxuculuq, duluzçuluq yerli sakinlərin əsas məşğuliyyətindən olub. Baba-Dərviş yaşayış məskənində əldə edilən material nəinki Azərbaycanın və Cənubi Qafqazın, habelə ümumiyyətlə ibtidai tarixinin öyrənilməsi üçün əvəzsiz qaynaqdır.

Qazax rayonunun üçüncü dünya əhəmiyyətli abidəsi Qırmızı körpü abidəsidir. Qırmızı körpü və ya

Sınıq körpü, Qazax rayonunda Gürcüstan ilə sərhəddə olan və Ehtəram çayı üzərindən keçən körpü. Azərbaycanın orta əsrə aid olan nadir memarlıq incilərindən biridir. Xüsusi ad tikintidə istifadə olunub qırmızı daş üçün verilib. "Sınıq körpü" adı isə çay axınının 95 m aşağıda daha qədim körpünün xarabalarından gəlir. Qırmızı körpü XII əsr Azərbaycan memarları tərəfindən salınıb. Körpünün uzunluğu 175 m və 4 aşırımlardan ibarətdir. 26,1 - 8,0 - 16,1 - 8,2. Tağtavanlar 22x22x4 sm kərpiclərdən yığılıb. İşlək yolun eni 4,3 m, çıxışlarda isə 12,4 m. rən ərazisində ilkin quruluşunu saxlayan yeganə çoxaşırımlı körpü Qırmızı körpüdür. Əski karvan yolunda Xramçayın üstündən atılan bu möhtəşəm abidə el arasında "Sınıq körpü" adıyla da tanınan və XII yüzilin abidəsi kimi gəniş tədqiq edilir. Sahil bölmələrinin içərisində iri karvansaraların olması körpünün karvan marşrutunda böyük əhəmiyyət daşıdığını və

onun həm də öz ətrafında mühüm ticarət qovşaqlarından birini təşkil etdiyini göstərir. Ümumiyyətlə, körpü - karvansara birliyi Azərbaycan və qonşu islam ölkələrinin uğurlu tikinti gələnlərindən biri olub. Bütün göstəricilərinə - məkan quruluşu, tikinti texnikası, bədii memarlıq üslubu və s. görə Qırmızı körpü Azərbaycan memarlığının ən qiymətli abidələrindəndir.

Memarlıq xüsusiyyəti. Qırmızı körpü uzun olsa da (uzunluğu 175 m.-ə yaxın) cəmi dörd aşırımlıdır (aşırımların ölçüsü ardıcıl olaraq 8,2 m; 16,1 m; 8 m; 26,1 m). Belə aşırım azlığının bir səbəbi körpünün sahil bölmələrinin içərisində geniş yerləşmələrin (sol sahilə 166 kv.m. sağ sahilə 116 kv.m.) qurulması, o biri səbəbi isə tağ aşırımlarından ikisinin xeyli böyüklüyüdür. İkinci səbəb görünür, çay yatağının geoloji quruluşu ilə bağlıdır. Belə ki, Azərbaycanın körpütikmə təcrübəsində aşırımların dayağı üçün bir qayda olaraq çay yatağında olan möhkəm qayalıqlar özül kimi seçilirdi. Qırmızı körpünün böyük aşırımı (26,1m.) Azərbaycan inşaat texnikası içərisində ən iri tağ aşırımlarından biridir. Bu da Qazaxdakı bu tarixi memarlıq abidəsini nadir mühəndis qurğuları sırasına salmağa imkan verir. Başdan-başa bişmiş kərpiclə üzənən və buna görə də "Qırmızı körpü" adlandırılan abidə, iri və saya biçimlərlə işlənib. Qazax körpüsü şəhər memarlığına xas incə üslubu olan Gəncə körpülərindən miqyas iriliyi və tutum monumentallığı ilə seçilir. Qırmızı körpünün yüksək mühəndis həlli özünü sivri tağbənd aşırımlarının bişmiş kərpicdən tağparasız qurulmasında, içərisində üç uzununa dəhlizlər sisteminin hesabına onun tağlarüstü kütləsinin yüngülləşdirilməsində, bütövlükdə su səthi üzərində hörgü işlərinin texniki baxımdan çox səmərəli təşkilində və s. göstərir. Sahildə körpünün eni 12,4 m. olduq halda, keçid hissəsində 4,3 m.-dir.